

Бознашр аз торнамои "Тоjnews"

То рӯзгори муковиматҳои Ахмадшохи Масъуд, бар зидди лашкариёни шӯравӣ ва толибони зодаи Покистон, аз ториhi мардуми Дахбеда Самарканд, ки бошандагони навоҳии Панҷшери Афғонистони имрӯзин аجدодони худро зодаи он чо медонанд, на хама огоҳӣ дошанд. Инчониб ханӯз дар солҳои донишҷӯӣ, хангоми дар шаҳри Мазори Шариф якуним сол маъмурият доштанам, аз гуфтори коргарони панҷшерӣ шунида будам, ки ниёкони хешро аз деҳаи Дахбеда Самарканд мегумориданд. Пас аз бозгашти Афғонистон бо тавачҷӯх ба номи «Дахбед» дарёфтам, ки мардуми дехоти Туда ва Каратоги ноҳияи Хисор, деҳаи Лангари Сангвор, дехоти Сари Пул, Сангдара, Зелолак, Сияхфарк (кадобаи Яхсӯ – Бахшу), Баландсари ноҳияи Ховалинг, деҳаи Дуоби ноҳияи Мӯъминобод ва бахше аз мардуми Масчоҳ аجدодони хешро зодагони Дахбеда Самарканд медонанд.

Ин мардум бо қомаи баланд, чеҳраи ориёӣ ва гайрату гурури вижаи худ аз дигарон тафовут дошанд. Аз пирсолон шунида будем, ки зулмпешагони мангитӣ сад нафар саркашони сарбаланди дараи Яхсӯйро, ки дар кони тиллои Шукнов кор мекарданд, бо дасту пой баста, зинда миёни деворҳо гузошта, бо гилу лой пӯшонданд, вале гурури он

мардумро шикаста натавонистанд...

Гахе хаёли банда ба он рӯзгори дури пушошӯб, ба хангоми чун мӯру малах сарозер шудани барбариёни аъҷучу маъҷуч сӯи сарзамини падаронамон, пурсишро ба миён меовард, ки бо чи ранчое аждодонамон занону кӯдакони худро гирифта, дар кӯхсорон панох бурдаанд. Ва таасуфангез буд, ки пажӯхишгарони унвондор нигари хешро ба чунин мавзӯи мухими худогоҳии табории тоҷикон маътуф надоштаанд. Соле пеш нависандаи пурқору бохавсалаи тоҷик, Саид Раҳмон ба хотири бозтоби зиндагӣ ва пайкори Аҳмадшоҳи Масъуд, ба сони чаҳонгардони ғайрирасмӣ, дар кишвари Афғонистон, аз ҷумла дар сарзамини Панҷшер, пайи пойи он сарсупурдаи кавми тоҷикро ҷустуҷӯ карда, романи пурҳаҷму пурмухтаво, зери унвони

«

Масъуди сипахсолор

»,

берун оварда буд. Дар ин асари тарихиву адабӣ нависанда тавачҷӯҳи хонандаро голибан ба зиндагиву пайкори Аҳмадшоҳи Масъуд ҷалб кардааст ва пеши худ ҳадаф нагузоштааст, ки пиромуни саргузашти муҳочирати тоҷикон аз маркази фарҳангии худ, Самарканд ба кӯхсорони дури Вароруду Хуросон кундуковҳо намояд.

Инак ҷанде пеш донишмандони донои тоҷик, Ҳаким Курбони Хуросонӣ ва Голиб Гоиб, ки замонро ба сурати тарҷумони мушовирони Иттиҳоди Шӯравӣ дар Афғонистон гузаронида буданд, акнун ба Панҷшер сафар карда, ба зиндагии мардуми ин сарзамин нигари бинишварона кардаанд ва натиҷаи пажӯҳиши худро дар китобе гирд овардаанд, ки шоистаи ситоиш мебошад. Ковишу биниши ин ду марди донишӣ, зери унвони «Панҷше р – сарзамини мардҳез

»,

бо хатҳои кириллӣ ва форсӣ дар нашрияи Кобул ба таъб расидааст. Дар ин рисолаи фишурда қори ниҳоят пурмухтавое анҷом ёфтааст, ки ҳар шахси донишии пайваста ба омӯзишу бозшиноҳти гузаштаи тоҷикон, метавонад аз бардоштҳои ҷолиб баҳраманд гардад. Ҷунончи мавзӯи пайвастагии шахсияти илмии Бухоро чун Ҳоҷа Абдуллоҳи Гиждувонӣ, ки дар деҳаи Тӯли Панҷшер ҳокдон дорад, бо ниёкнаш дар Гиждувон, ки низ маркаде доранд, дархӯри аҳамият мебошад. Ё ҳамчунин Ҳоҷа Муҳаммад Орифи Ревгарӣ, ки дар Бухоро марқади бошукӯҳ дорад ва наберааш дар мазори деҳаи Ореви Панҷшер маъвои доимӣ гузидааст. Ин бузургворон аз

чумлаи 5 пирони Панчшер мебошанд, ки назар ба ривояти мардум, аз Самарканд ба Панчшер хичрат намудаанд. Аммо ончуноне дида мешавад, ду тан аз он пирон, зодагони Бухоро низ будаанд.

Чолиб он аст, ки муаллифони рисолаи номбурда, вожаи «Дахбед» ва дахбедиёро вобаста ба тарикати тасаввуф доништаанд ва ин дарёфти ишон бар пояи мантик устувор аст, зеро аслан тасаввурнопазир аст, ки аз як дехае бо номи овозаманди Дахбед, чунин шумори мардум ба чандин навохии Афғонистон ва Тоҷикистон хичрат намуда бошанд. Яъне шумори мухочирони дахбедӣ аз зарфияти як деха берун мебошад ва чуноне дар пеш ишора гардид, аз чумлаи 5 пири сарвари мухочирон, 2 тан орифони Бухоро будаанд. Ба огахон пӯшида нест, ки дар асри XV мелодӣ, дар Самарканду Бухоро чараёни

«

Накшбандия

»

ривочи бештар дошта, мардуми он билод ба равияҳои Тайфурия, Чунайдия, Кубравия, Коссория, Сайёрия, Нурия, Сахлия, Халлочия, Маломатия гароида будаанд. Инчониб гумон дорам, ки гароиш ба тарикатҳои гуногуни тасаввуф чанбаи пешгирӣ намудан аз омезиши тоҷикон бо кавмҳои голиби чодарнишинро низ доштааст, ки ин мавзӯё шоистаи омӯзиш ва таҳлили чудагона мебошад.

Аз китоби «Панчшер – сарзамини мардхез» бори дигар метавон натиҷагирӣ кард, ки барои махв сохтани кавми тоҷик ва роҳ надодани онҳо бар мақоми ҳукуматронии Хуросону Вароруд, душманон махз аз боварихои мардуми динпаноҳи тоҷик кор гирифтаанд. Ончуноне ки Аҳмадшоҳи Масъуд, Бурхониддини Раббонӣ ва дигар сарони муҷоҳиддини дини ислом, замоне дар Покистон паноҳ чуста, аз он ҷо барои аз байн бурдани давлати демократимаоҳи Сардор Довудхон ва шӯравигароёни Таракиву Кормалу Начибулло ҳамла бурдаву голиб омадаанд ва бо сарвари профессори улуми динӣ, шахсияти барҷастаи ҷаҳони ислом, сарвари муҷоҳиддин, Бурхониддини Раббонӣ, ҷумҳурии исломӣ бунёд намуданд.

Гӯё дигар муҷоҳидон ба ҳадафи ҳеш расидаанд. Аммо фошистони паштунгаро, бо раҳнамоиву ёрии бевоситаи кишвари дигари мусалмонӣ, Ҷумҳурии исломии Покистон, боз ҳам ба баҳонаи ҷорӣ кардани «исломи пок», даст ба қатли он заданд. Ва дар пушти террористони Аҳмадшоҳи Масъудро кушта, ашхосе қарор доштанд дар даст тасбех, зеро шиору парчамҳои исломӣ; террористони араб ва толибони сияхори паштунӣ. Воқеан ин қатли омҳо тақрори дигарест дар тоҷикии ҳазорсолаи ҳунини тоҷикон, ки бо баҳонаи густариши ислом, бо хутбаҳои халифаҳои Бағдод, сарони қабоили қарахонӣ, қарахитой, салҷуқӣ, сабуктегинӣ – газнавӣ, темурлангӣ, шайбонӣ ва қарамағитиву оқмағитӣ, ба мардуми дар нисбат ба онҳо мусалмонӣ раво дида буданд. Бад – он гуна ки дар китоби «Панчшер – сарзамини мардхез» омад

ааст,

«

Ахмадшохи Масъуд душмани хама гуна ифроту тафрит дар дин буд.

Ў толибони ифротиро танкид карда мегуфт, ки дар масоили исломӣ мавқеи миёнаро ишғол намудан лозим аст на ифротро» (сах. 49). На танҳо душманони миллати тоҷик барои махв сохатни тоҷикон ва аз ҳам дар дурӣ нигах доштани форсиёни Ироњу Афғонистону Тоҷикистон никоби динӣ ба сар мекашанд, балки хонҳои маводи муҳаддир дар кишукор, тахия ва тичорати он аз либоси динӣ қор мегиранд. Ахмадшохи Масъуд ифротгароии толибонро «фашизми мазҳабӣ» номидааст, ки ғӯёву равост:

«

Толибҳо фашистони мазҳабӣ ҳастанд. Хирси онҳо беқарон аст. Раҳбарони толибҳо ҳаёли арбобии ҷаҳонро дар сар мепарваранд. Мақсади онҳо на танҳо Афғонистон аст, балки сарзаминҳои ҳамҷавори он Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркменистон ва ағар фурсат шавад ба Қазокистон мерасад.

»(

сах. 33, баргирифта аз китоби Шамсулҳақи Ориёнфар,

«

Дар роҳҳои Ахмадшохи Масъуд

».)

Муаллифон як баҳши китоби ҳешро «Даҳбед» унвонгузорӣ карда, бо тасбит намудани мансубияти панҷшерӣ ба ин маскани самарқандӣ, қўшидаанд иллатҳои муҳочирати тоҷикони сарзамини Варорудро ба саҳразорони Панҷшер дарёбанд. Дар ҷараёни омӯзиш ва таҳлили сарҷашмаҳои тоҷикӣ ва сўҳбат бо одамоне, ки ҳешро аз дудмони даҳбедҳои самарқанд мегуморанд, чи дар Тоҷикистону Ўзбекистон ва чи дар Афғонистон, натиҷагирӣ кардаанд, ки муҳочирати мардуми Даҳбеди Самарқанд ба қўхсорони Хатлон, Хисор ва Панҷшер дар се навбат, ё мавҷ ба миён омадааст ва сабаби асосии тарқи ҷодбум ихтиёр намудани даҳбедӣ, ишғоли сарзамини онҳо бо дастии қабилҳои қўҷишани узбакӣ будааст. Мавҷи нахустини муҳочират ба қўхсорони Хатлону Бадахшон бад – он иллат ба миён омадааст, ки "... соли 1501 узбакони шайбонӣ Самарқанд ва деҳоти атрофи онро забт карда, сарзаминро ва мардуми онро, хусусан хоҷагонро ба қатл расонданд."

Дар ин бора муаллифони рисола бо ишора ба "Бобурнома" ва Бобур Мирзо, "Равзат – ус – сафо" ва Мирхонд, "Ҳабиб – ус – сияр" ва Хондамир, аз нигоштаҳои А.А. Семёнов унвонии "Матриалы по истории таджиков и узбеков в Средней Азии", Сталинабад, 1954, ҷунин иқтибоси диғаре овардаанд, ки "... мардуми зиёд аз Самарқанду атрофи он ба Хурӯсон

ва вилоятҳои кӯхистони Бухорои Шарқӣ – Хисору Хатлону Бадахшон хичрат намудаанд.” Муаллифон ҳамчунон тахмин задаанд, ки Ёрибекхони соли 1657 ба мирии Бадахшон гумашта шуда, аз чумлаи мухочирони Дахбеди Самарканд будааст. Мавчи дуввуми мухочирони дахбедӣ дар замони ҳукуматронии Абдулазизи Аштархонӣ (1647 – 1681) ва Субхонкулихон (1681 – 1702) ба сӯи Бадахшону Хиндустон сурат гирифтааст. Муаллифон вазъи нуговори дахбедӣро чунин ба калам овардаанд: “Дар замони ҳукмронии Абдулазизхон мардуми тахҷой аз горату чаповули кабилаҳои кӯчнишини узбакӣ исён бардоштанд ва паёмади он пурра сӯхта хароб шудани Дахбед гардид. Маҳз дар ҳамин давра мавчи мухочират ба кӯхсорони Хатлону Бадахшону Панҷшер сарозер гардид.” (саҳ. 85).

Мавчи севвум ва аз хама калони мухочирати дахбедӣро дар соли 1743 – 45 руҳ додааст. Он рӯзгор ба давраи ҳукуматронии Абдулфайзхони бесалоҳият рост меояд. Далоили ба куштору торумор гирифтани намудани мардуми маҳаллӣ ҳамчунон бар пояи паҳӯхишҳои торихнигорони русӣ, аз чумла В.Л. Вяткин устувор гардидааст: “Узбакҳои, ки ба хавзаҳои хосилхези дарёи Зарафшон меомаданд, ҳар қабиларо авлоди онҳо минтақаҳои муайянеро ишғол мекарданд. Аксар вақт номи қабиларо ё авлод ба номи он минтақа мегуфташ... Аз ҳамин сабаб ҳам имрӯзҳо мо ба як қатор деҳаҳо вомехӯрем, ки номи қабиларо туркиро дорад мебошанд, аз қабилҳои Баҳрин, Хитой ва Ғайраҳо. Дар айни замон қабиларо узбакӣ барои гирифтани заминҳои ҳамсояҳои худ, заминҳои қабиларо дигар ва заминҳои мардуми маҳаллӣ ҷанг мекарданд.” (Вяткин В.Л. “Материалы к истории..”, саҳ.15,16, баргирифта аз саҳ.87 китоби “Панҷшер – сарзамини мардҳез.”)

Шоиста ба ёдоварист, ки торихи ишғоли сарзамини тоҷикон ва мухочирати ночори онҳо ба саҳразорони пушти рӯдҳои ҷӯшонро туркшиносии барҷастаи Фаронса, Рене Гроссе, дар китоби пурҳаҷми пурмухтавои хеш “Императории саҳронавардон”, ниҳоят равшану возеҳ бознамоёндааст. Ин донишманди жарфбин торихи сарозер шудани қавмҳои саҳрогардро ба сарзаминҳои ободони Вароруд ва Ирон марҳила ба марҳила бозгӯ намуда, барбарият ва ғузери онҳо аз шаҳришинӣ ва богдориву кишварзӣ равшану ғӯё ба тасвир овардааст. Аз чумла ба ин нуқта ишора дорад, ки мугулони шайбониву чағатой, барои ғустариши ҷароғоҳо, тоҷиконро маҷбур сохтанд, ки заминҳои падаронро тарк карда, ба кӯхсорон паноҳ ҷӯянд. Рене Гроссе навиштааст: “Тоҷик тавониста буд он воҳаҳоеро, ки даври шаҳрҳо вучуд дорад, ба богҳои дилқашу зебои сарв ва ба гулзорҳои фиребандае, ки Умари Хайём ва Саъдӣ васф намудаанд, табдил кунад. Аммо аз атрофи ин шаҳрҳо ва аз худуди ин богҳову гулистонҳо ки гузаштед, марғзорҳои беҳудуду беҳисорро мебинед, ки саҳронавардон дар он ҷоҳо машғули кӯч мебошанд ва ғаллаҳои сиёҳи худашонро ба тарафи обишӯре роҳнамоӣ мекунанд ва бо қарияҳои мутаҳаррикашон ва сиёҳҷодаронашон ба бодияпаймоӣ ва биёбонгардӣ пардохтаанд.” (Р. Гроссе, “Императории саҳронавардон”, тарҷумаи Абдулҳусайни Майкада, ҷопи Техрон, с.1989, саҳ.274) Чунин аст сабаби мухочирати мардуми ғайри Дахбеди Самарканд, ки низ порое аз сарнавишти талхи тоҷикон мебошад. Ҳамон гуна, ки донишманди доно, Стюарт Бреску

овардааст, “ба хангоми ба ранч андар омадан инсон ба кӯххо фирор мекунад.” (“Когда человеку плохо, он убегает в горы”.)

Яке аз арзишҳои дигари китоби “Панчшер – сарзамини мардхез” ин аст, ки муаллифон ба мавзӯи ҳамгуниву ҳамсонии ойину шеваи рӯзгордории панчшерӣ ва мардуми Самарканду Хатлону Бадахшону Хисор, тавачҷӯхи вижа зоҳир намудаанд. Агарба таври гузаро расму ойинҳои мардуми иронитаборро дар густираи буду боши тоҷикистон аз халиҷи Форс то марзҳои Чин чашмандоз кунем, хоҳем дарёфт, ки бештари суннатҳо ва шеваҳои дехнишиниву рӯзгордории мардумони ин паҳна, аз маросими “гахворабандон”, то чашнгирии Наврӯз ҳамсонӣ дошта, ҳамзамон дархӯри вижагӣ низ мебошанд. Бад – он гуна ки дар Панчшер ба хангоми издивоҷ маросимҳои “Хинобандон”, “Саршӯён”, “Чойгундорон” ривож дорад, дар Самарканд низ ин ойинҳо нигоҳдорӣ шудааст. Дар рисолаи номбурда чанд порча аз таронаҳои маросимӣ ёдовар шудааст, ки дар миёни мардумони Самарканд ва Панчшер роҷанд. Муаллифон албатта пеши худ ҳадаф нагузоштаанд, ки ба омӯзишу таҳлили фароғи ҳама паҳлуҳои расму ойинҳои хоси авлодонӣ зодаи Дахбеди Самарканд, паҳлиши жарфу густирда бибахшанд. Гумон ба яқин аст, ки ин фасли китоб ва ишораҳо дар мавриди пайвастагии дахбедӣ ба тариқати тасаввуф, қоршиносони риштаи ҳудковӣ ва мардумшиносии тоҷикро барои анҷоми чунин қори савоб вомедорад.

Пеш аз ба поён расондани ин навиштор, боясти ёдовар шуд, ки муаллифон ба тоҷикистон (топоними) Панчшер саҳифаеро бахшидаанд ва зимнан ба ёдқарди номи Панчшер дар сарчашмаҳои тоҷикӣ тавачҷӯхи хоса додаанд. Афзун ба овардаҳои муаллифон, шоиста ба гуфтан аст, ки дар “Шохнома” – и Ҳаким Фирдавсӣ чанд бор ин макон ба шакли “Панҷхер” ёд шудааст:

Дигар Панҷхеру дари Бомиён,

Сари марзи Ироно чои қаён.

Топоними Панчшер дар сарчашмаҳои тоҷикии дигар низ ба гунаи “Панҷхер” ба чашм меҳӯрад. Аз ҷумла: “Панҷхер – яке аз навоҳии Балх аст. Панҷхер шаҳрест дар кӯҳе ниҳода ва қариб 10 000 мард дар ӯ бошанд. Боғу бӯстону оби равоҷ бошад, лекин кишоварзӣ нақунанд.... Рӯди Панҷхер дар миёни шаҳр меравад ва рӯди Панҷхер аз Чориёна бигзарад ва то ба Фарвон (Парвон) расад ва ба замини Хиндустон равад.” (“Масолиқу мамолиқ”, сах. 216 – 219). “Яъқубӣ номи Панҷхерро ба гунаи “Банҷхор”

овардааст.” (“Ал – булдон”, сах. 64)

Дар поён ин ишораро боиста медонем, ки интишори таълифоте чун рисолаи донишмандони пуркор, Ҳаким Курбони Бохтарӣ ва Голиб Гоиб “Панҷшер – сарзамини мардхез”, дархӯри суду фоидаи бисёре мебошад, дар роҳи парваришу ташаккули андешаи худогоҳии табории тоҷикон. Хуб мебуд агар китоби номбурда дар Тоҷикистон низ бозчоп гашта, пеши дидори донишандӯзони тоҷик қарор мегирифт.